

5. Куликова В.Г., Ковальчук М.В. Меню як різновид гастрономічного дискурсу: перекладацький аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. Том 1, № 5. 2016. С. 176-179. 6. Сидоренко С.И. К вопросу о статусе и типологии внутриязыкового перевода. *Язык и культура в эпоху глобализации: сборник научных трудов по материалам первой международной научной конференции «Язык и культура в эпоху глобализации»*. Выпуск 1. В 2-х томах. Т. 2. СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2013. С. 194-203. 7. Богачов А.Л. Досвід і сенс. Монографія. К.: Дух і літера, 2011. 336 с. 8. A New English Dictionary on Historical Principles. Edited by James A.H. Murray et al. Volume VII. Oxford: At the Clarendon Press, 1909. 1700 p. 9. Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Education Limited, 2003. 1950 p. 10. Cambridge Dictionary. English Dictionary. [Electronic resource]. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>. 11. A New English Dictionary on Historical Principles. Edited by James A.H. Murray et al. Volume V¹. Oxford: At the Clarendon Press, 1901. 532 p. 12. Merriam-Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/>. 13. The Foods of England Project. [Electronic resource]. <http://www.foodsofengland.co.uk>. 14. A New English Dictionary on Historical Principles. Edited by James A.H. Murray et al. Volume IV. Oxford: At the Clarendon Press, 1901. 535 p.

Алла Сітко, Юлія Данилюк
м. Київ, Україна

Фактори, що зумовлюють комунікативну варіативність під час перекладу

The article deals with the investigation of communicative variation in the process of translation. The factors which cause communicative variation in fiction translation are singled out, namely, the communicative situation, social status of the speaker, pragmatic impact of the utterance and amount of emotional load.

Key words: communicative variation, fiction translation, utterance, communicative situation.

Історія розвитку мовознавства налічує численні спроби дослідити речення в комунікативному аспекті як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування. Проблема варіювання/варіативності у мові вже давно привертає увагу лінгвістів. Так, вона була однією з центральних у роботах Празького лінгвістичного гуртка, власне, при розробці фонології, у працях дескриптивістів, та інших лінгвістів. Варіювання розглядається у найрізноманітніших його проявах.

Комунікативна варіативність – мовне явище, яке у спілкуванні, усному чи письмовому, а також у перекладі, особливо художніх творів, так чи так зумовлене певними факторами. В процесі дослідження (матеріалом обрано роман Дж.Р. Толкіна «Володар Перстнів» та його переклад у виконанні О. Фешовець) було здійснено класифікацію висловлювань за функціональними і семантичними ознаками, які в залежності від певних характеристик могли підлягати тим чи тим варіаціям у перекладі.

1. За *ситуацією спілкування* висловлювання поділяються на формальні (ділове або урочисте мовлення) та неформальні (побутова сфера спілкування).

2. За *соціальним статусом* мовця висловлення класифіковано на три групи залежно від соціального статусу щодо статусу мовців: вищого, рівного, нижчого.

3. За *прагматичною спрямованістю* висловлювання (досліджувалися власне питальні висловлювання) поділяються на: інформативні або неінформативні, серед яких виокремлюють перепити, риторичні питальні речення, питання-стимули, питання-реакції та ін.

4. За *ступенем емоційної насиченості* висловлювання класифіковано як: емоційно-експресивні, в яких ступінь прояву домінуючих почуттів – зацікавленості, здивування тощо – є найвищим; емоційно-забарвлені, в яких емоції виражені без особливої емпізи; емоційно-нейтральні, в яких неможливо виокремити будь-які певні емоції чи ставлення мовця [1, с. 75].

Наведена вище класифікація була складена на основі загальної характеристики комунікативної варіативності як мовного явища, з урахуванням особливостей матеріалу дослідження. На основі цієї класифікації можна зробити висновок, що ознаки висловлювань, які підлягають комунікативній варіативності, головним чином залежать не стільки від синтаксичних характеристик речення, як від стилю і контексту, в якому перебуває речення. Без контексту надзвичайно важко судити, який саме тип комунікативної варіативності необхідний в перекладі, і наскільки переклад адекватний з огляду на ситуацію.

Процес варіювання може бути обумовлений як лінгвістичними (структурно-семантичними особливостями самих лексичних одиниць, їх взаємодією в мові і мовленні, процесами запозичення), так і екстралінгвістичними факторами (умовами життя мовця, ситуацією, стилем мовлення тощо).

Серед факторів лінгвістичної варіативності найчастіше називають такі:

1) соціолінгвістична варіативність (вплив соціальних змін та соціальної мобільності на розвиток мови, включаючи рівень соціальних відносин, рівень офіційності і т.д.);

2) текстуальна варіативність (взаємодія жанру і теми тексту, його лінгвістичної експресії, що враховує ситуацію дискурсу і спосіб передачі інформації);

3) регіональна варіативність (подібність і відмінність регіональних різновидів мови, включаючи явища мовного контакту);

4) індивідуальна варіативність. Основним фактором, що зумовлює ту чи ту варіативність у мовленні, а також у перекладі, є фактор адресата, тобто особливості цільової аудиторії або реципієнта [2, с. 15]. Фактор адресата зумовлює варіативність як вербального, так і невербального спілкування.

Суб'єктивний фактор, або фактор мовця, зумовлює певну варіантність у стилі висловлювань та у невербальних сигналах – в залежності від обставин та ситуації. Соціокультурний фактор – соціокультурний контекст комунікації має великий вплив на вибір серед варіантів перекладу.

Культуроспецифічний фактор відіграє важливу роль при виборі означення певного об'єкту позамовної реальності при перекладі (наприклад, у Швеції дуже важливим є час «між цвітінням черемшини та бузку». У німецькій мові, задля уникнення невдалого перекладу та неефективної комунікації, слід вживати лексему *Pfingstzeit*, що українською означає свято *Трійці* [3, с. 73]. У матеріалі дослідження зустрічаємо наступний приклад: у хобітів музеї називались «будинками метомів», а «метом» у їхньому розумінні – це зазвичай подарунок, сувенір або що, який передається з рук в руки і, врешті-решт, потрапляє до такого музею. Без детального пояснення читач просто не матиме змоги зрозуміти призначення речей, названих «метомами», тому перекладач, як власне і сам автор, надав таке пояснення [4, с. 18].

Під час дослідження було застосовано антропоцентричний підхід, у межах якого здійснювалось розрізнення двох факторів – зовнішнього і внутрішнього. Внутрішній людський фактор – це врахування особливостей характеру, поведінки, психології, менталітету діючих осіб твору з метою адекватного аналізу їх стосунків, відношень, соціального статусу, індивідуальної варіативності мовлення, інтенцій, характеру тощо. Зовнішній людський фактор – орієнтація на читача, аналіз адекватності перекладу твору з огляду на відтворення тексту цільовою мовою, використані засоби, прийоми і конструкції, і відповідно аналіз компетентності перекладача.

Відтак, можна констатувати наявність великої кількості факторів, які впливають на комунікативно-прагматичну варіативність мовлення взагалі та питальних речень зокрема, причому в кожному окремому

тексті вони можуть бути різні, і це також залежить від цілого ряду причин – наприклад, характеру твору, мети автора, мети перекладача, певних соціолінгвістичних обставин тощо. Тому для того, щоб адекватно відтворити будь-який текст, слід якомога детальніше проаналізувати всі можливі варіанти перекладу, фактори і ознаки варіативності, супутні лінгвістичні та інші явища.

Варіативність як лінгвістичне явище можна поділити на кілька типів і охарактеризувати в залежності від мовної ситуації, проте найголовнішою функцією комунікативної варіативності при перекладі художніх текстів є стилістична функція. Інваріантність перекладу того чи того висловлювання в розмовній мові, особливо коли оригінал звучить відносно нейтрально, залежить не тільки від вищезазначених факторів та обставин, але й від функціонального стилю тексту.

Інваріанти в перекладі надають певного колориту, більш яскраво передають висловлювання, передають додаткову емоційну, почуттєву інформацію, інформацію про мовця і слухача, інформацію про загальну атмосферу тощо. Окрім цього, вживання варіативності при перекладі допомагає урізноманітнити статичність оповідання (наприклад, уживання слів *said, look, go, take*, тощо, які часто зустрічають у класичній художній літературі). Варто зазначити, що під час перекладу власне з англійської мови українською варіативність вживається для пожвавлення вираження таких нейтральних англійських конструкцій як “*yes, I did*”, “*No, I didn’t*”, знову ж таки, “*he said*”, “*they went quickly \ slowly \ hastily*”, і т.п., оскільки українська мова сама по собі багата на найрізноманітніші вислови та синоніми для вираження різноманітних емоційних станів в межах літературної мови, у той час як англійська літературна мова (особливо, вживана у творах класичної художньої літератури) обмежена рамками вживання не лише синтаксичних конструкцій, але й унормованим використанням лексичних одиниць.

Усі досліджувані висловлення було умовно поділено на дві стилістичні групи: формальні та неформальні, в межах яких описувались особливості інтонаційної організації кожного з прагматичних видів висловлень з урахуванням ступеня емоційної насиченості й соціального статусу мовця відносно соціального статусу слухача.

Аналіз процесів, що диктуються жанровими законами, тематикою тексту та авторською індивідуальністю, ґрунтується на теорії типологічної класифікації текстів з урахуванням текстових та змістових особливостей. Емоційно-експресивний компонент тексту, який проявляється на усіх рівнях мовної системи, спирається на семантичний потенціал фонетичних, лексичних і граматичних засобів.

Неоднорідність мовного соціуму, зумовлена історичними та соціокультурними факторами, визначає існування різних мовних форм, що в межах єдиного мовного континууму мають певні лексичні, фонетичні та граматичні відмінності [5, с. 231].

Отже, виявлено сюжетно-тематичні, фонетичні, лексичні, синтаксичні, лінгвостилістичні ознаки, які є типологічними стильовими ознаками тексту, тобто інваріантними для творів цього жанру, і які слід відрізняти від тих особливостей художньої форми, що визначаються художнім методом, нормами літературної мови епохи та індивідуальним стилем автора.

Слово, трапляючи в ту чи ту мовну ситуацію, набуває нових значень і смислових обертонів. В.О. Виноградов підкреслював, що усе різноманіття значень, функцій і смислових нюансів слова зосереджується в його стилістичній характеристиці. Стилістична сутність слова визначається його індивідуальним положенням в семантичній системі мови, в колі його функціональних і жанрових різновидів (письмова мова, усна мова, їх типологія, мова художньої літератури тощо) [6, с. 14]. Відомо, що через загальну багатоаспектність мови мовленнява комунікація містить багато аспектів, в яких виражаються досить різні сторони когнітивно-духовного життя людини [5, с. 231]. Саме семантико-стилістична характеристика слова слугує основою реалізації ним прагматичних функцій, що, як результат, призводить до генерування лексичною одиницею прагматичних конотативних, сугестивних, колокаційних, афективних, суб'єктивних значень [7, с. 31].

З цього можемо висновувати, що вживання тих чи тих слів, словосполучень, зворотів безсумнівно впливатиме на семантику речення (під час дослідження було виявлено, що вживання перекладачем певних зворотів та словосполучень впливає на принципи побудови синтаксичних конструкцій, а отже, на текст в цілому).

Відтак, неоднорідність мовлення стосовно функціонально-стилістичних характеристик, що виділяються для певного типу ситуацій спілкування, безпосереднім чином впливає на реалізацію семантики багатозначних слів. Контекст і тип мовного повідомлення не тільки дозволяють встановити, в якому значенні вжитий полісемант, але і є показником можливостей реалізації семантичного потенціалу слова. Так, у художньому тексті, що ґрунтується на функції впливу, слово виходить за рамки свого стереотипного вживання і втілюється в образних, похідних, динамічних значеннях, які потребують особливої інтерпретації в контексті, і це, безумовно, впливає на засоби та синтаксичні конструкції, використані перекладачем [16, с. 24].

Отже, комунікативна варіативність – це не лише явище фонології. Комунікативна варіативність вважається природною і фундаментальною властивістю будь-якої мови, вона є необхідним етапом перебудови елементів мовної системи в процесі оновлення та вдосконалення її засобів. Комунікативна варіативність на синтаксичному рівні спричинена наступними факторами: соціолінгвістичним, текстуальним, регіональним, індивідуальним, культуроспецифічним, а також ситуативними факторами і факторами інтенції адресанта. Слід зазначити, що зазначені вище фактори не завжди враховуються перекладачем та інколи призводять до грубих стилістичних помилок в тексті перекладу.

Література

1. Алексенко С.Ф. Соціолінгвістичні, функціональні та комунікативно-прагматичні ознаки висловлювань-вибачень (на матеріалі англійського діалогічного мовлення). *“Наукові записки” Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2001. № 2. С. 73-79.
2. Вишневская Г.М. Билингвизм и его аспекты: Учеб. пособие. Иваново: ИВГУ. 1997. 97 с.
3. Трошина Н.Н. Лингвистический аспект межкультурной коммуникации. *Лингвистические исследования в конце двадцатого века*. М.: МГУ, 2000. С. 56-80.
4. Толкин Дж.Р.Р. Властелин Колец. Екатеринбург: У-Фактория, 2003. 1020 с.
5. Сітко А.В., Струк І.В. Комунікативне навантаження риторичних запитань (на матеріалі англійської художньої прози). *Одеський лінгвістичний вісник*, 2017. № 9, том 1. С. 231-235.
6. Виноградов В.А. Лингвистические аспекты обучения языку. К проблеме иноязычного акцента в фонетике. Вып. № 2. М.: МГУ, 1976. 64 с.
7. Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. и др. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. 216 с.

*Tania Triberio
Verona, Italy*

Different Semantic and Grammatical Interpretations of Russian ‘Predicatives’ Within the So-Called ‘Transition Zone’ (переходная зона)

The article will briefly outline the outcomes of some authors, in particular V.V. Babajceva and I.P. Matchanova, who assume that some particular Russian forms ending in –о, as *холодно*, with respects to their semantics, may or may not belong to the so called ‘category of condition’ according to the different communicative aims and contexts. There will be shown differences and similarities as far as semantics and grammatical